

Eduskunnan perustuslakivaliokunta

Kuuleminen 23.3.2022

HE 13/2022 vp (seksuaalirikosuudistus)

Yleisarvio hallituksen esityksestä

Lainsäätäjällä on perustuslain näkökulmasta varsin suuri liikkuma-ala päättää, mitä tekoja pidetään niin moitittavina, että rikosvastuuta pidetään perusteltuna. Seksuaalinen itsemääräämisoikeus on keskeinen oikeushyvä ja myös ankara rikosvastuu suhteellisuusperiaatteen mukainen. Kysymys on rikosten kategoriassa vakavimmista oikeudenloukkauksista. Esitys on perusteellisesti valmisteltu ja sen kriminaalipoliittiset lähtökohdat ovat hyväksyttävät. On perusteltua korostaa yhtäältä seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja toisaalta tarvetta suojata lapsia ja nuoria vahingollisilta seksuaalisilta teoilta. Aikuisiin ja lapsiin kohdistuvien tekojen kriminalisoinnit on perusteltua eriyttää esityksessä kuvatuin tavoin. Aikuisiin ja lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten erilaiselle sääntelylle on hyväksyttävä, perusteltu syy. Aikuisiin kohdistuvissa teoissa keskeisin suojeltava oikeushyvä on seksuaalinen itsemääräämisoikeus, lapsiin kohdistuvissa teoissa puolestaan lasten terveys. Yhteenvedona yhdyin hallituksen esityksessä esitettyyn kantaan (s. 142), jonka mukaan ehdotetuille säännöksille on perusoikeuksien kannalta hyväksyttävä peruste ja painava yhteiskunnallinen tarve. En näe esityksen olevan ristiriidassa myöskään suhteellisuusperiaatteen kanssa. Erityisen positiivisen maininnan ansaitsevat määritelmäsäännökset, ne ovat kattavat ja rikosvastuun ennakoitavuuden kannalta toimivat, siis laillisuusperiaatteen vaatimukset hyvin täyttävät.

Seksuaalirikosten läpäisyprosentti rikosprosessissa on huolestuttavan alhainen, raikausta koskevista rikosepäilyistä päättyy tuomioon selvästi vähemmän kuin viidennes. Muutetut rikossäännökset eivät vähennä, saati poista seksuaalirikoksiin liittyviä näyttöongelmia. Vaikutus voi olla päinvastainenkin: on helpompi näyttää toteen väkivalta kuin se, ettei seksuaalinen kanssakäyminen ollut vapaaehtoista. Tarkoitan tällä sitä, että raikausrikoksen soveltamisalan laajentamisen jälkeen tuomioiden *suhteellinen* osuus kaikista poliisin tietoon tulevista raikausrikosepäilyistä ei välttämättä kasva, vaikka tuomioiden kokonaismäärä kasvaisi. Tämä voi olla uudistuksen tavoitteiden kannalta ristiriitainen lopputulos. On syytä korostaa, että tuomitsemiskynnys on sama kaikissa rikostyypeissä: syyllisyydestä ei saa jäädä varteenotettavaa

epäilyä. Selvää on, että nykyisin tuomioon johtavat teot johtavat tuomioon myös lainmuutoksen jälkeen. Lopputuloksena kuitenkin seksuaalista itsemääräämisoikeutta turvataan rikosvastuun keinoin voimassa olevaa sääntelyä tehokkaammin, kun raiskauksen soveltamisala laajenee kattamaan myös teot, joissa ei ole käytetty väkivaltaa tai uhkaa.

Aikuisiin kohdistuvat teot

Esitys lähtee seksuaalista itsemääräämisoikeutta korostavasta vapaaehtoisuuden periaatteesta. Raikaussäännös on lakiteknisesti hyvin kirjoitettu. Olen lakihankkeen eri vaiheissa kannattanut saksalaista sääntelymallia, jonka mukaan kriminalisoinnin lähtökohtana on se, että raiskaus on kyseessä, jos seksuaaliseen kanssakäymiseen ryhdytään vastoin toisen osapuolen selvästi havaittavissa olevaa kielteistä tahtoa. Tämä ei – malli olisi rikosprosessuaalisesti toimivampi kuin kyllä – malli. Syyttäjän olisi helpompi näyttää toteen positiivinen seikka (selvästi havaittavissa oleva kieltö) kuin negatiivinen seikka (vapaaehtoisuuden puuttuminen). Syyttäjän tulee joka tapauksessa esittää näyttö kaikista rikosvastuun perusteista, myös vapaaehtoisuuden puutteesta niin, ettei rikosvastuun edellytysten täyttymisestä jää varteenotettavaa epäilyä. Tämä on esityksessä tuotu avoimesti esille. Olen kuitenkin valmis tässä vaiheessa hyväksymään esitetyn sääntelymallin, koska sillä näyttää olevan lakihankkeessa eri vaiheissa lausuneiden vankka kannatus. Selvyiden vuoksi totean, että myös ei – mallissa puolustus- tai ilmaisukyvyttömyyden hyväksikäyttö olisi raiskauksena rangaistavaa (hallituksen esityksessä RL 20 luvun 1 §:n 2 momentin 3 – kohta).

Raikaussäännöksen vähimmäisrangaistus herättää muutamia kysymyksiä. Pidän merkittävänä ongelmana sitä, että likimain puolet raiskausrikosten tuomioista on ehdollisia vankeusrangaistuksia, ehdollisten tuomioiden keskirangaistuksen asettuessa noin 1,5 vuoden tienoille. Muissa Pohjoismaissa perusmuotoisesta raiskauksesta ei voi tuomita ehdollista vankeutta, erityisten lieventävien tosiseikkojen vallitessa kylläkin myös ehdollinen vankeus tulee kysymykseen. On aiheellista kysyä, miksi Suomessa on katsottu perustelluksi poiketa muiden Pohjoismaiden käytännöstä. Kun tunnusmerkistösääntely nyt yhdenmukaistetaan oleellisesti vastaamaan esimerkiksi Ruotsin rikoslainsäädäntöä, eikö olisi aika ajantasaistaa myös rangaistuskäytäntöä vastaavasti?

Tehokkain tapa rangaistuskäytännön muuttamiseksi olisi raiskausrikoksen vähimmäisrangaistuksen korottaminen kahteen vuoteen, jolloin ehdollista vankeutta voisi raiskauksesta tuomita täysi-ikäiselle tekijälle vain poikkeuksellisesti. Vähimmäisrangaistuksen korottaminen ei olisi kuitenkaan ongelmaton, koska törkeän raiskauksen vähimmäisrangaistus on kaksi vuotta. Perusmuotoisen raiskauksen ja törkeän raiskauksen vähimmäisrangaistus ei voi olla sama. Uskoisin, ettei Eduskunnalla ole valmiutta nostaa törkeän raiskauksen vähimmäisrangaistusta esimerkiksi neljään vuoteen, vaikka tämä olisi esityksen mukaan vähimmäisrangaistus törkeässä lapsenraiskauksessa. On hyvinkin perusteltua säätää törkeästä lapsenraiskauksesta ankarampi vähimmäisrangaistus kuin aikuisia uhreja koskevasta törkeästä raiskauksesta. On huomattava, että perusmuotoisen lapsenraiskauksen esitetty vähimmäisrangaistus on kaksi vuotta vankeutta. On kriminaalipoliittisesti perusteltua säätää myös perusmuotoista teosta eripituiset vähimmäisrangaistukset raiskauksesta ja lapsenraiskauksesta.

Mikä on oma ratkaisuehdotukseni ongelmaan? Lakivaliokunnalle 18.3. 2022 antamassani lausunnossa olen esittänyt harkittavaksi lakivaliokunnan lausumaa, jossa korostettaisiin sitä, että raiskausrikoksessakin on perusteltua käyttää tapauksen vakavuudesta riippuen koko rangaistusasteikkoa ja sitä, että perusmuotoisessakin raiskauksessa lähtökohtana tulisi olla ehdoton vankeusrangaistus. Tuomarit lukevat lain esitöitä, myös valiokunnan mietintöjä, tarkoin. Valiokunnan lausuma Eduskunnan tahdon ilmauksena olisi vahvasti tuomiokäytäntöä ohjaava oikeuslähde. En näe tällaisessa ohjauksessa perustuslaillisia ongelmia, lain esitöissä on vakiintuneesti kirjoitettu tulevaa oikeuskäytäntöä ohjaavia kannanottoja.

Muilta osin aikuisiin kohdistuvien raiskausten kriminalisointeihin ei ole kriittistä huomautettavaa. Erityisen hyvänä pidän raiskaussäännöksen 2 momentin 3) kohdan luetteloa, jonka muotoilussa on otettu huomioon oikeuskäytännössä ilmenneet, voimassa olevaan sääntelyyn liittyvät soveltamisongelmat. Raiskaussäännös täyttää hyvin laillisuusperiaatteen vaatimukset täsmällisyydestä ja rikosvastuun ennakoitavuudesta.

Seksuaalisen ahdistelun tekotapaluetteloa esitetään laajennettavaksi. Laajennukset ovat pääosin perusteltuja. ”Nakukuvien” lähettämisen ja itsensä paljastamisen on syytä sisältyä seksuaalisen ahdistelun tunnusmerkistöön. Pulmallisinta on sanallisten ilmaisujen arviointi seksuaalisena

ahdisteluna. Myös ilmaisu ”muulla vastaavalla tavalla” on liian avoin, vaikka virkkeen alkuosassa on sanat ”kosketteluun voimakkuutensa tai toistuvuutensa vuoksi vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla”. Mikä on kosketteluun rinnastettavaa sanallista ilmaisua tai muuta vastaavaa käyttäytymistä? Määritelmä jää avoimeksi, ja on ongelmallinen laillisuusperiaatteen näkökulmasta, jonka keskeisenä elementtinä on se, että rikosvastuusta pitää säätää täsmällisesti ja siten, että rikosvastuun kohdentuminen tekoihin on kohtuudella ennakoitavissa. Tunnuksmerkistön soveltamisala jäisi varsin pitkälti tilannekohtaisesta tuomioistuinkäytännöstä riippuvaiseksi. Esitän, että tunnuksmerkistöstä poistetaan sanat ”sanallisesti” ja ”taikka muulla vastaavalla tavalla”. Rumat seksuaalissävytteiset puheet eivät voimassa olevassa sääntelyssä ole kriminalisoimattomia, sovellettavaksi voi tulla esimerkiksi kunnianloukkauksen tunnuksmerkistö. Toistuviin sanallisiin viesteihin voi soveltua myös vainoamisen (RL 25:7a) tai viestintärauhan (RL 24:1a) tunnuksmerkistöt.

Lapsiin kohdistuvat teot

Tunnuksmerkistöt ovat punnitusti muotoiltuja. Merkittävin huomioni kohdistuu lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnuksmerkistöön, ennen kaikkea rangaistussäännöksen päällekkäisyyteen suhteessa tunnuksmerkistöön, jonka nimenä on seksuaalinen kajoaminen lapseen. Rangaistusasteikko olisi sama (neljä kuukautta – kuusi vuotta). Herää kysymys, miksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnuksmerkistöä sovellettaisiin kajoamistunnuksmerkistön sijasta, jos kerran rangaistusasteikkojen ilmentävä tekojen moitittavuus olisi yhtenevä. On perusteltua säätää hyväksikäytön tunnuksmerkistöä varaventiiliksi lapsenraiskauksen tunnuksmerkistölle, koska voi tulla arvioitaviksi tapauksia, joissa kahden vuoden vähimmäisrangaistuksen soveltaminen johtaisi teon moitittavuus huomioon ottaen kohtuuttomaan lopputulokseen. Olen esittänyt lakivaliokunnalle, että esitetystä tunnuksmerkistöstä (RL 20:16.1) poistetaan sanat ”seksuaalinen kajoaminen lapseen”. Hyväksikäyttötunnuksmerkistö tulisi siten sovellettavaksi ainoastaan lapsenraiskaustunnuksmerkistön sijasta, jos teko on hyväksikäyttötunnuksmerkistössä kuvatuin tavoin lapsenraiskauksen tyyppitapauksesta poikkeava.

Lapsiin kohdistuvissa teoissa merkittävän näyttöongelman muodostaa se, että tekijällä tulee olla todennäköisyystahallisuuden mukainen tietoisuus lapsen tai nuoren iästä. Syyttäjän pitää pystyä näyttämään toteen, että tekijä piti todennäköisempänä sitä, että toinen oli suojaikärajaa nuorempi

kuin päinvastaista vaihtoehtoa. Olen esittänyt lakivaliokunnan harkittavaksi, että ikärajan osalta riittäisi rikosvastuun perusteeksi tuottamusvastuu. Tekijä olisi rikosvastuussa, jos hän olisi laiminlyönyt ryhtyä häneltä kohtuudella edellytettäviin toimiin lapsen tai nuoren iän selvittämiseksi. Tällainen sääntely ei olisi täysin uutta Suomen seksuaalirikoslainsäädännössä. Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö on rangaistavaa, jos tekijällä on ollut syytä epäillä rikosvastuun perusteena olevaa olosuhdetta. Tuottamusvastuu iästä helpottaisi näyttöongelmia ja lisäisi rikosvastuun ennakoitavuutta. Esittämäni sääntely suojaisi tehokkaasti lapsia epäasianmukaiselta seksuaaliselta käyttäytymiseltä ja edistäisi siten heidän perusoikeuksiensa toteutumista.

Matti Tolvanen

OTT, rikos- ja prosessioikeuden professori

Itä-Suomen yliopisto

Oikeustieteiden laitos

matti.tolvanen@uef.fi

P. 050 550 8092